

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT
UNİVERSİTETİ

*“Azərbaycan dili və ədəbiyyatının
tədrisi metodikası” kafedrası*

Magistratura səviyyəsi üçün

**Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimliyi
(060101) ixtisası üzrə**

**İF-M 2495 “AZƏRBAYCAN DİLİNİN
TƏDRİSİ TARİXİ” FƏNNİNİN
PROQRAMI**

“Bakı Universiteti” nəşriyyatı
Bakı - 2022

*“Azərbaycan dili və ədəbiyyatının
tədrisi metodikası” kafedrası*

Magistratura səviyyəsi üçün

**Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimliyi
(060101) ixtisası üzrə**

**İF-M 2495 “AZƏRBAYCAN DİLİNİN
TƏDRİSİ TARİXİ” FƏNNİNİN
PROQRAMI**

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya
fakültəsi Elmi Şurasının 03 iyun 2022-ci il
tarixli 09 sayılı iclas protokolu ilə təsdiq
edilmişdir.

“Bakı Universiteti” nəşriyyatı
Bakı – 2022

Tərtib edən: **Saidə Şirzad qızı Mustafayeva**
*BDU-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatının
tədrisi metodikası kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

Redaktor: **Hüseyn Abbas oğlu Əsgərov**
*BDU-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatının
tədrisi metodikası kafedrasının müdiri,
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor*

Rəyçilər: **Rəhilə İldırım qızı Quliyeva**
*BDU-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatının
tədrisi metodikası kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,*

Məhbubə Əbdülhəmid qızı Qurbanova
*BDU-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatının
tədrisi metodikası kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

© “Bakı Universiteti” nəşriyyatı

İZAHAT VƏRƏQƏSİ

Fənnin səciyyəsi. Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi fənni Azərbaycan dilinin tədrisi, bu mənada – tarixi-siyasi aspektdən maraq kəsb edən dil və tədrislə bağlı məsələlər. Bakı Dövlət Universiteti Filologiya fakültəsinin Magistratura səviyyəsi üzrə «Azərbaycan dilinin metodikası və metodologiyası» ixtisasında keçirilir.

Fənnin məqsəd və vəzifələri.

Bu kursda magistrlər Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinin nəzəri əsaslarını öyrənir, həmçinin tədris prosesi üçün zəruri olan bilik və bacarıqları praktik aspektdə mənimsəyirlər. Müəllim hazırlığı işində vacib mərhələ olan «Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi» fənninin keçirilməsində məqsəd magistrlərin müəllimlik peşəsinə hazırlığının yüksək səviyyəsinə nail olmaqdır.

Burada məktəb tarixi fonunda Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinin izlənilməsi, əlifba, imla, ana dili dərsləkləri, həmin dərsləklərlə işləmə üsulları, ana dili proqramları, dərslər cədvəlində ana dilinin yeri, ana dilinin cəmiyyətindəki mövqeyi kimi məsələlərin tarixi planda şərh kursun mahiyyətində duran məsələlərdir. Beləliklə, ana dilinin tədris sahəsində orta əsrlərdən başlayan təlim məsələlərinin müasir dövrə qədər keçdiyi uzun müddətli tarixdə onun tədrisən təkmilləşməsi dövrləri üzrə işin başlıca istiqamətləri bu kursda öyrədilir.

Fənnin tədrisində magistrlər bilməlidir. III tədris semestrində keçilən bu fənnin həm nəzəri, həm də təcrübi əhəmiyyəti vardır. Belə ki, «Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi» fənni magistrlərə pedaqoji və metodiki kurslarda əldə etdikləri bilikləri zənginləşdirməyə kömək edir; bu biliklər əsasında professional pedaqoji fəaliyyətdə zəruri olan metodiki biliklərin mənimsədilməsi işini tənzimləyir. Təlim prosesi və onun təşkilində seçilən metod və üsulların düzgün anlaşılması və mənimsədilməsi işi metodikanın qayda-qanunlarına riayət etməklə sıx bağlıdır. Bunun üçün «Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi» fənni qarşısında duran bir sıra məsələlər həll olunmalıdır. Bu məsələlər nəzəri biliklərə bağlı olduğu qədər magistrlərin psixoloji-əxlaqi davranış, kommunikativlik bacarığının inkişaf etdirilməsi problemi ilə də əlaqədardır.

Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinin izlənməsi, əlifba, imla, ana dili dərslərləri, həmin dərslərlə işləmə üsulları, ana dili proqramları, dərslər cədvəlində ana dilinin yeri, ana dilinin cəmiyyətdəki mövqeyi kimi məsələlərin tarixi planda şərh kursun mahiyyətində duran məsələlərdir. Beləliklə, ana dilinin tədris sahəsində orta əsrlərdən başlayan təlim məsələlərinin müasir dövrə qədər keçdiyi uzun müddətli tarixdə onun tədris sahəsində təkmilləşməsi dövrləri üzrə işin başlıca istiqamətləri bu kursda öyrədilir.

Fənnin tədrisində magistrlər bacarmalıdır. Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi fənni Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası fənni ilə bəla-vasitə bağlıdır, ona görə də bu fənnin Azərbaycan dili təlimi ilə əlaqəsi möhkəmdir. Bu fənni öyrənməklə magistrlər dil təliminin əsaslarını mənimsəyir, onlarda mədəni-elmi irsə və pedaqoji biliklərə maraq və məhəbbət hissi dərinləşir; bu fənn, ana dilinin tədris sahəsində orta əsrlərdən başlayan təlim məsələlərinin müasir dövrə qədər keçdiyi uzun müddətli tarixdə onun tədris sahəsində təkmilləşməsi dövrləri üzrə təşkil olunmuş işin başlıca istiqamətlərini peşəkar səviyyədə səciyyələndirmək (qiymətləndirmək) bacarığı qazandırır.

Fənnin tədrisində magistrlər yiyələnəlidir.

- konkret tədris-metodiki məqsədə nail olub pedaqoji vərdişlərə;
- Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənlərinin düzgün tədrisinin incəliklərinə;
- dilimizə və ədəbiyyatımıza dərin maraq və məhəbbət hissini formalaşdırmağın yollarına, metodlarına.

Fənnin başqa fənlərlə əlaqəsi. Bu fənn Ədəbiyyatın tədrisi tarixi, Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası, Ədəbiyyatın tədrisi metodikası, Azərbaycanda əlifba problemi, Ümumittifaq Türkoloji qurultay, ADC-də məktəb, tədris və dil problemi, Azərbaycan ədəbiyyatı tədrisinin nəzəri problemləri, Pedaqogika, Məntiq, Psixologiya fənləri ilə əlaqələndirilir. Nəzərdə tutulur ki, tədrisin tarixi, onun məzmunu, ideyası, əhəmiyyəti, dərslərdəki materialların məzmun xətləri və məzmun standartlarının tələblərinə cavab verməsinin aydınlaşdırılması məqsədi ilə mətnlərin oxunması, müzakirə edilməsi, müasir təhsil səviyyəsi prizmasından analizi dünya təhsil sisteminin məzmununu anlamağa və həmin sistemə keçmənin elmimizin inkişafı baxımından əhəmiyyətini qiymətləndirməyə kömək edər.

Fənnin tədrisi formaları. Filologiya fakültəsi üzrə magistr təhsilinin II ilində (III semestrində) tədris edilən «Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi» fənninə ayrılan dərslər yükünün həcmi 60 saatdır. Mühazirə və məşğələ formasında keçirilir. Mühazirə mövzularının əsas mənbəyi Azərbaycan məktəbləri, Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədris tarixi mövzusunda yazılmış elmi, elmi-metodik əsərlər, monoqrafiyalar, orta məktəblər üçün Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənləri üzrə hazırlanmış təhsil proqramları, dərslərlər və sayıtlarda yerləşdirilmiş məlumatlarıdır. Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinin keçdiyi inkişaf yolunun nümayişi məqsədi ilə video çarxlardan da istifadə olunur.

Fənnin tədris planında yeri. Filologiya fakültəsinin magistr səviyyəsində (060101) Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimliyi ixtisası üzrə **İF-M 2495** «Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi» fənni tədris olunur. Fənnə 30 saat ayrılıb — 30 saat mühazirə, 30 saat məşğələ. Fənnin həcmi mütəxəssis hazırlığı üzrə Dövlət Standartının tələblərinə uyğundur.

Mövzular üzrə saatların bölgüsü

№	Mövzular	Cəmi	O cümlədən	
			Müh.	Məş.
1.	Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi fənninin məqsəd və vəzifələri	4	2	2
2.	Azərbaycanda köhnə məktəblər və həmin məktəblərdə tədris üsulu	4	2	2
3.	XVI –XVIII əsrlərdə ana dilinin Dövlət dili səviyyəsinə yüksəlməsi	4	2	2
4.	XIX əsrin I yarısında ana dilinin tədrisi	4	2	2
5.	XIX əsrin II yarısında ana dilinin tədrisi	4	2	2
6.	M.F.Axundzadənin əlifba layihələri	4	2	2
7.	Qori seminariyasının tatar şöbəsi və onun məzunlarının pedaqoji və metodik fəaliyyəti	4	2	2
8.	Azərbaycanda yeni tipli məktəblər	4	2	2
9.	XX əsrin əvvəllərində ana dilinin tədrisi	4	2	2
10.	İlk Ana dili proqramının qəbulu	4	2	2
11.	ADC dövründə Ana dili və tədris məsələləri	4	2	2
12.	1920-30-cu illərdə tətbiq edilən proqramlar və ana dilinin tədrisi məsələləri	4	2	2
13.	1940-60-cı illərdə Ana dilinin tədrisi	4	2	2
14.	Azərbaycan dili və tədris məsələləri (1970-80-ci illər)	4	2	2
15.	Müstəqillik dövründə Azərbaycan dili. Yeni proqram və dərsliklər	4	2	2
	Cəmi:	60	30	30

MÖVZULAR VƏ ONLARIN QISA MƏZMUNU

1. Azərbaycan dilinin tədrisi tarixi fənninin məqsəd və vəzifələri

Fənin məqsədi, Azərbaycan dili təliminin XXI əsrə qədərki gərgin tarixi şəraitdəki inkişaf səviyyəsini nəzərə çatdırmaq, ana dilinə aid proqramları araşdırmaq, fənninin təlimi üçün nəzərdə tutulmuş dərslikləri tədqiq etmək, Azərbaycan dili tədrisi metodikasına aid yazılmış metodik vəsaitləri təhlil etmək və xronologiyasını verməkdir.

Əsas vəzifə XIX əsrə qədər Azərbaycanda ana dilinin tədrisi məsələləri, köhnə məktəblər və həmin məktəblərdəki tədris üsulları, dövrün əsas tədris dili və XIX əsrin müxtəlif illərində Azərbaycan dilinin tədrisinə olan fərqli münasibətin, XX əsrin əvvəllərində, AXC dövrü, Sovet dövrü, Müstəqillik illərində Azərbaycandakı məktəb, maarif, təlim, tədris məsələləri, Ana dili təlimində mühüm rol oynayan qabaqcıl ziyalıların, görkəmli metodistlərin yaradıcılığı və fəaliyyətinin müəyyənləşdirilməsi.

2. Azərbaycanda köhnə məktəblər və həmin məktəblərdə tədris üsulu

Köhnə məktəblər iki hissəyə bölünür: mollaxana və mədrəsələr. Bu məktəblərdə Azərbaycan dilinin əvəzinə ərəb əlifbası höcəlləmə üsulu ilə «Çərəkə» üzrə tədris edilirdi. Köhnə məktəblərdəki tədris üsulunun qüsurları şərh edilir. Çərəkə və Quranın öyrədilməsi zamanı istifadə edilən üsullar, Ərəb əlifbası və ana dilinin öyrədilməsində qarşıya çıxan çətinliklər.

S.Şirazinin «Büstan» və «Gülüstan» əsərlərindən dərslik kimi istifadə dövründən bəhs olunur.

3. XVI-XVIII əsrlərdə ana dilinin Dövlət dili səviyyəsinə yüksəlməsi

XVI əsrdə Səfəvi dövlətinin hakimiyyəti dövründə təhsil məsələsi. Ölkədə məhəllə məktəbləri və mədrəsələrin sayı artır. Azərbaycan dilində yazılmış əsərlər də təhsilə daxil edilir. XVI əsrdə ana dili dövlət

dili səviyyəsinə yüksəlir. Ana dilində beynəlxalq yazışmalar aparılır. Şah İsmayıl Xətəinin bu sahədəki rolu, onun bədii əsərlərinin dili, həmin əsərlərin dilinin xəlqiliyindən bəhs olunur. M.Füzulinin «Leyli və Məcnun» poeması dərs vəsaiti kimi istifadə olunur.

XVII əsrdə Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafı davam edir. 1668-ci ildə Sədinin «Bustan» əsəri Azərbaycan dilinə tərcümə edilir.

XVIII əsrdə Azərbaycan məktəbləri, M.P.Vaqif və onun məktəbdarlıq fəaliyyəti.

4. XIX əsrin I yarısında ana dilinin tədrisi

Mövzuda, ana dilinin tədrisinin XIX əsrin I yarısındakı vəziyyəti təhlil edilir. 1913-cü il «Gülüstən» müqaviləsi. 1828-ci il «Türkmənçay» müqaviləsi. Azərbaycan iki hissəyə bölünür. Azərbaycanın Şimal hissəsi Rusiyaya birləşdirilir.

«Zaqafqaziya məktəbləri haqqında əsasnamə» («Polojenie o Zakavkazskix učilişax») təsdiq olunur və aşağıdakı yerlərdə məktəblər açılması qərara alınır:

1. Tiflis şəhərində - gimnaziya.
2. Tiflis, Qori, Telav, Siqnax, Gəncə və Zaqafqaziyanın başqa böyük mərkəzi şəhərlərində qəza məktəbləri.

Qəza məktəbləri: Şuşa, 1830-cu il; Nuxa, 1831-ci il; Bakı, 1832-ci il; Gəncə, 1833-cü il; Şamaxı, 1837-ci il və digər bir sıra ərazilərdə. Məktəblərdə Azərbaycan dili tədris edilir. Əsas vəzifə, şagirdlərə ibtidai təhsil vermək idi. Hər məktəbdə iki sinif var idi. Həmin məktəblərə ikisinifli məktəblər deyilirdi.

08.02.1834-cü il «Zaqafqaziya əyalətlərində tədris (işinin) hissəsinin təkmilləşdirilməsi haqqında layihə». Qəza məktəblərini 3 illiyə çevirmək: 2 sinif – 4 dərs (şəriət, yerli dil, rus dili, hesab)

Dövrün dərslikləri: A.Bakıxanovun «Təhziübül-əxlaq» (1831), «Nəsihətnamə» (1836); Mirzə Kazım bəyin «Türk tatar» dilinin qrammatikası (Qrammatika-turetsko-tatarskoqo yazıka. Kazan, 1839) və d.

5. XIX əsrin II yarısında ana dilin tədrisi

XIX əsrin II yarısında ana dilli məktəblərin sayı artır. Bir çox dərslik və dərs vəsaitlərinin çap edilir. M.Ş.Vazeh və İvan Qriqoryevin

«Kitabi - türki», «Хрестоматия азербайджанского наречия» dərslikləri «Татарский букварь» kitabı. P.M.Budaqovun «Практическое руководство турецко- азербайджанского наречия» dərsliyi Mirzə Həsənbəy Vəzirovun «Учебник Татарско азербайджанского наречия» M.Lazarevin «Сравнительная хрестоматия языка» L.Z.Budaqovun «Сравнительный словарь турецко – татарских наречий» (2 cild) lüğəti təhlil olunur.

6. M.F.Axundzadənin əlifba layihələri

Mövzuda M.F.Axundovun Ana dilinin saflığı və əlifbanın dəyişdirilməsi uğrundakı mübarizəsindən bəhs olunur.

1839-cu ildə «Əlifba-ye cədid» adlı əsərin yazmağa başlayır. 1857-ci ildə bu əsərini tamamlayır. Savad təliminin analitik-sintetik səs üsulu ilə aparılması ideyasının təbliğ edir.

M.F.Axundzadə ilk layihəsində ərəb əlifbasının islahı məsələsinə toxunur. M.F.Axundzadə ərəb dilində (ümumiyyətlə, Şərqi dillərində) durğu işarələrinin olmadığını, bu nöqsanın yazı işində böyük çətinliklər və anlaşılmaqlar doğurduğunu nəzərə alaraq, həmin layihəyə «**Əlamət**» adı ilə bəzi işarələri də daxil edir.

M.F.Axundzadə 1857-ci ildə yazdığı əlifba layihəsində ərəb əlifbasının nöqsanlarını izah edərək, yeni əlifbaya keçmək fikrini irəli sürür.

7. Qori seminariyasının tatar şöbəsi və onun məzunlarının pedaqoji və metodik fəaliyyəti

1870-ci ildə Qori seminariyası açılır. 1879-cu ildə Qori seminariyası yanında tatar (Azərbaycan) şöbəsi fəaliyyətə başlayır. Aleksey Osipoviç Çernyayevski həmin öbəyə inspektor (müdir) təyin olunur.

A.O.Çernyayevskinin Sövti üsulla yazılmış daş basmasında basdırılmış ilk Ana dili dərsliyi olan «Vətən dili» (1882-ci il) və həmin dərslikdən istifadə üçün müəllimlərə yazdığı «Üsul kitabı». Onun Səfərəli-bəy Vəlibəyovla birgə yazdığı «Vətən dili», II h. dərslikləri çap edilir.

Seminariyanın məzunları: R.Əfəndiyev, N.Nərimanov, S.S.Axundovun, H.Mahmudbəyov, M.Mahmudbəyov, Ü.Hacıbəyov, C.Məmmədquluzadə və digər.

8. Azərbaycanda yeni tipli məktəblər

1870-ci ildə Şamaxıda S.Ə.Şirvaninin açdığı «Üsuli-cədid» yaxud o zaman deyildiyi kimi mili məktəblər.

M. Sidqi 1892-ci il Ordubadda, 1894-cü il Naxçıvanda.

M.H.Ruşdiyyə 1895-ci ildə Təbrizdə.

«Üsuli – cədid» məktəblərində əlifba təlimi höccəmələdən fərqli olaraq, əvvəlcə heca, sonralar isə sövti üsulla aparılır.

1890-cı illərdə Təbrizdə, eləcə də Xamnədə bir sıra məktəblər açılmışdır: «Kəmal», «Tərbiyə», «Loqmaniyyə», «Qodsiyyə» və s.

Həbib bəy Mahmudbəyov və S.M.Qənizadə, rus-müsəlman məktəbi və digər.

9. XX əsrin əvvəllərində ana dilinin tədrisi

Burada əsrin əvvəllərində Azərbaycandakı məktəblərin vəziyyəti və ana dilinin tədrisinin səviyyəsi göstərilir. Bakı şəhər Məktəbinin Azərbaycan dili müəllimi Haqverdiyevin «Azərbaycan, ərəb, fars və rus dili mükəmməl lüğəti» / 1900; Sankt – Peterburq /; İslam bəy

Qəbulovun «Qəvaidi – lisanı - türki» dərslisi; Həsən Səbri Eyvazovun «Üsuli – tədris və təlim tərbiyə» metodik əsəri; Mirzə Abbas Mollazadənin «Türk dili, yaxud türkcə qiraət»; Hafiz Məmmədəmin Şeyxzadənin «Nümuneyi - tədris və tərbiyə», «Fəsaḥət və bəlaḡət, fənni-inşa və üsuli kitabət» (1908-ci il). Abdulla bəy Əfəndizadə

«Son türk əlifbası» adlı dərslik(1919-cu il); Qafar Rəşad Mirzəzadə və Məmmədsadiq Axundzadə «Rəhbəri-sərf»; İrəvan məktəblərinin 8 nəfər müəlliminin Tiflisdə nəşr edilmiş «Ana dilim» dərslisi.

«Nicat» cəmiyyəti məktəblərində: M.Ə.Sabir, Hacı Səlim Səyyah, Əliskəndər Cəfərzadə, İmran Qasımov, Qulamrza Şərifov kimi görkəmli müəllim və maarif xadimləri Azərbaycan dili dərsləri deyirdilər.

Cəlil Məmmədquluzadənin ana dilinin saflığı uğrunda mübarizəsi. Ana dili problemi, onun tədrisi məsələləri, ərəb əlifbasının nöqsanları ilə bağlı məqalə və felyetonları.

10. İlk Ana dili proqramının qəbulu

1906-cı il Qafqaz müsəlman müəllimlərinin I qurultayı. Qurultayda müzakirə olunan məsələlər: Ana dili proqramının qəbulu; məktəblərimizdə Ana dili tədrisinin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq; Bütün məktəb fənlərini ana dilində tədris etmək; Tədris planı, proqram, əlifbanın islahı, dərslik və dərs vəsaitlərini qaydaya salmaq.

1907-ci il Qafqaz müsəlman müəllimlərinin II qurultayı. «Ana dili» komissiyasının yaradılması. Komissiya üzvləri: N.Mahmudbəyov, Ü.Hacıbəyov, S.S.Axundov, Əlisgəndər Cəfərzadə, Ağali Qasımov.

Üzvlərin vəzifələri: çapdan çıxmış və gələcəkdə çap olunacaq dərs kitablarını nəşr etməzdən əvvəl nəzərdən keçirmək, həmin dərslərlərin tədris üçün nə dərəcədə münasib olduğunu müəyyənləşdirmək və çapına rəy vermək.

11. ADC dövründə Ana dili və tədris məsələləri

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan edildi 1918-ci ilin 27 iyununda Nazirlər Sovetinin dövlət dili haqqında məruzəsi dinlənir və belə bir qərar qəbul edilir: «Türk dili (yəni Azərbaycan dili) dövlət dili hesab edilsin». Daxili işlər naziri B.Cavanşirov 1918-ci il noyabrın 1-də «Azərbaycan» qəzetinin müxbir ilə müsahibəsində dil məsələsinə toxunaraq qeyd edir ki, «Əhalisi bütünlüklə azərbaycanlılardan ibarət olan yerlərdə dəftərxana işləri türk dilində aparılır, məsul vəzifələri azərbaycanlılar tutur. Əhalisi qarışıq olan yerlərdə isə milliləşmə tədricən aparılır.

1919-cu ilin aprelində xalq maarif komissarının və Nazirliyin orta məktəb idarəsinin müdirinin imzaları ilə Bakıda ali ibtidai məktəblərə müəllim hazırlamaq üçün bir illik kursların əsasnaməsinin layihəsi təqdim edilir. Layihədə 2 maddə: 1) I kursların qəbulunda türk dilini bilmək vacib hesab edilirdi. 2) Kursda keçirilən fənlər içərisində birinciliyi türk dili tuturdu. Türk dili (yəni qrammatika, ədəbiyyat) metodikası ilə «1919-cu ilin payızında müxtəlif şəhərlərdə xalq maarif komissarlığı tərəfindən iclası iki illik pedaqoji kurslar haqqında əsasnamə layihəsi» hazırlanır. Layihədə türk dilinin qrammatikası, ədəbiyyatı və metodikası, yazı işləri əsas yer tutur. Respublika ərazisində hər

il ən azı 35 yeni məktəbin açılması nəzərdə tutulur. 4 müəllimlər seminariyasının Nuxa və şuşa şəhərlərində, 2 qadın seminariyasının Bakıda və Nuxada, seminariyaların nəzdində nümunəvi məktəbləri, hər bir məktəbin tərkibində, hələlik (1919-20-ci tədris ili üçün) hazırlıq və I siniflər açılması müəyyənləşdirilmişdi. «Azərbaycan» qəzetinin 23 oktyabr 1919-cu il tarixli nömrəsində «Müsəlman qadınları üçün kurslar» adlı məlumat çap edilir və bu kurslarda ancaq müsəlman qadınlarının təhsil alacağı göstərilirdi.

1919-cu ildə Əhməd Rasimin «Sərfi türki» (müxtəsər Sərfi türki – birinci sənə) və «Müəllimi sərf (II sənəsi)» dərslikləri Bakıda çap olunur.

12. 1920-30-cu illərdə tətbiq edilən proqramlar və ana dilinin tədrisi məsələləri

Vahid əmək məktəbi haqqında əsasnamə (1920, 26 may). Azərbaycanda Maarif Komissarlığının sərəncamı ilə bir komissiyanın yaradılması. Vahid əmək məktəbi proqramında Azərbaycan dili təlim fənni kimi. Qrammatika, orfoqrafiya qaydaları, şifahi və yazılı nitqi inkişaf etdirmək, canlı nitqin inkişafı məsələləri.

1923-24-cü tədris ilindən qismən, 1925-26-cı tədris ilindən isə I və II dərəcəli məktəblərdə tədrisdə kompleks proqramlara keçid.

Kompleks proqramları. Kompleksçilərin ideyası, fənlərin heç biri olmamalıdır; fənləri proqramın təbii bölmələri – əmək, həyat və cəmiyyət əvəz etməlidir; tədris fənni (metodika) tamamilə lazımsızdır.

Layihələr metodu (proqramı, 1930-cu il)

Məqsəd, bütün fənlərin məktəbdə tədrisinin ləğvi.

Briqada – laborant üsulu. Latın qrafikasına keçid. Türk dili və ədəbiyyat proqramı (1932-ci il). Proqramda dilin tədrisi məsələləri: 1) sərf və nəhv əsasları; 2) dil ehtiyatlarını möhkəmlətmək üçün görüləcək işlər sərf və nəhv hissəsində qrammatik qayda və qanunları dil materialları üzərində əməli işlər aparmaq yolu ilə öyrətmək.

«Dil ehtiyatlarını möhkəmləndirmək üçün praktik işlər»: a) qəzet üzərində iş; b) kitab üzərində iş; v) yığıncaq aparmaq.

13. 1940-60-cı illər-də Ana dilinin tədrisi

Dilçi – metodistlər. Pedaqoji mətbuat. «Azərbaycan müəllimi» qəzeti; «Ana dili və ədəbiyyat tədrisi» / Məqalələr məcmuəsi/, «Ana sözü» jurnalı; «Azərbaycan dilinin tədrisi» 2 cildlik və digər.

Q.Ələkbərli, Y.Zeynalov Ə.Qafarlı və M.Ələkbərov «İbtidai məktəbdə Azərbaycan dili metodikasını», 1942-ci il;

Y.Zeynalovun «Hüsnxət təlimi», metodik vəsait, 1946-cı il.

A.Abdullayevin «Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasını», 1956-cı il; «Orta məktəbdə üslubiyyat məşğələlərinin metodikasını», 1961-ci il; «İbtidai məktəbdə Azərbaycan dili tədrisinin metodikasını»,

1962-ci il; «Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasını», 1964-cü il; AETPI Əməkdaşları tərəfindən hazırlanmış «VIII siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi», 1965-ci il və digər.

«Azərbaycan məktəbi jurnalı» redaksiyası və jurnala əlavə olaraq hazırlanan «Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi» məcmuəsi

Ə.Dəmirçizadə, M.Şirəliyev, M.Hüseynzadə, S.Cəfərov və digərləri tərəfindən Azərbaycan dilinin qrammatikasını üzrə dərsliklər hazırlayırdılar.

A.Abdullayevin «Azərbaycan dilinin tədrisi tarixindən», 1966-cı il.

14. Azərbaycan dili və tədris məsələləri (1970-80-ci illər)

1978-ci il aprel ayının 21-də Azərbaycanın dördüncü Konstitusiyası qəbul olunur. Konstitusiyanın 73-cü maddəsində göstərilmişdir ki, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir.

Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsi 1989-cu il avqust ayının 18-də «Azərbaycan SSR-də Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi daha fəal işlədilməsini təmin etmək tədbirləri haqqında» qərarı.

Qərarın I bəndi: Dilimizin ictimai və mədəni fəaliyyət dairəsini genişləndirmək üçün ehtiyac olan kadr, maddi-texniki, tədris-metodik və s. məsələlər həllini tapmalı; Digər xalqların dilimizi öyrənməsi müsbət qiymətləndirilməli və bu işdə həmin xalqlara yardım edilməlidir [14, 160].

Qərarın II bəndi: Azərbaycan ədəbi dilinin araşdırılması, inkişafı təmin edilməli və d.

Qərarın III bəndi: Ölkəmizdə məktəbəqədər tərbiyə ocaqlarında, ümumtəhsil, texniki peşə, orta ixtisas və ali təhsil müəssisələrində ana dilimizin öyrənilməsi və təlimi kökündən həll edilsin; Təlimin qabaqcıl üsul və vasitələri fəal şəkildə istifadə olunsun [10,160]; Ana dilinə aid yeni proqram və dərsliklər tərtib olunsun; Təlimi Azərbaycan dilində olmayan məktəblərdə «Azərbaycan ədəbiyyatı» fənni keçilsin; həmin məktəblərdə Azərbaycan dilinin birinci sinifdən tədrisi təmin edilsin. Məktəbəqədər tədris mərkəzlərində ana dili xüsusi proqramla tədris olunsun.

M.Həsənov. Sintaksisin tədrisində qarşıya çıxan çətinliklər; B.Əhmədov. Azərbaycan dili təliminin qanunları, prinsipləri və metodları; Ə.Əfəndizadə. Düzgün yazı təliminin elmi əsasları; Azərbaycan dilinin tədrisi, II hissə;

İ.Bayramov. Azərbaycan dili morfoloqiyası tədrisinin elmi-metodik əsasları; N.Abdullayev. Ədəbi tələffüz təliminin metodikası; A.Babayev. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi, 1986; H.Balıyev. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası, 1988.

15. Müstəqillik dövründə Azərbaycan dili. Yeni proqram və dərsliklər

Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin 1991-ci il 18 oktyabrda keçirilmiş sessiyasında «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı» qəbul olundu. 01.08.1990-ci il Əlifba Komissiyası yaradılması (Afad Qurbanov sədr). 24.12.1991-ci il latın qrafikalı əlifbanın bərpası haqqında qanun layihəsinin təsdiqi.

Növbəti tədris ilindən birinci sinifdə dərslər bu əlifba ilə tədris olunur. Yeni əlifbaya keçid tam olaraq 18.06.2001-ci il tarixli «Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirməsi haqqında» fərmanla öz təsdiqini tapır [24, 86].

1992-ci il dekabr ayında AR Ali Sovetinin Milli Məclisində «Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında» qanun qəbulu.

Tədrisi başqa dildə olan məktəblərdə icbari fənn kimi türk dili (Azərbaycan dili) keçilməsi tələbi irəli sürülməsi.

Qanunun ikinci fəslə «Dövlət dilinin işlənməsi, qorunması və inkişafı» Təhsil ana dilində aparılmalı, başqa dildə olan müəssisələrdə ana dili icbari keçilməli və qəbul imtahanlarında Azərbaycan dili fənnindən imtahan verilməsi məcburi idi.

1992-ci il «Ümumtəhsil məktəblərinin V-XI sinifləri üçün Azərbaycan dili proqramı».

15.06.1999-cu il «Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində İslahat Proqramı» 1999-2013-cü illəri əhatə edir.

Təhsil İslahatı 3 mərhələdə:

I mərhələ -1999-2003 (öyrədici-innovativ);

II mərhələ - 2004-2007(hazırlıq);

III mərhələ - 2008-2013 (tətbiqetmə mərhələsi).

2002-ci il «Ümumtəhsil məktəblərinin V-XI sinifləri üçün Azərbaycan dili proqramı».

2006-cı il, Azərbaycanda ümumi təhsilin Konsepsiyası - Milli Kurikulum;

2007-ci il, I-IV siniflər üçün fənn kurikulumları.

ƏDƏBİYYAT

Əsas:

1. Abdullayev A. Azərbaycan dilinin tədrisi tarixindən, Bakı, 1966.
2. Balyev H.B. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasından mühazirələr, B., ADPU, 2007, 424 s.
3. Balyev H.B., Balyev A.H. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. B.: "Qismət", 2014, 402 s.
4. Əhmədov H.M. XIX əsr Azərbaycan məktəbi. B.: "Maarif", 2000, 366 s.
5. Məmmədova A.G. Ana dilinin tədrisi tarixi. B.: "Mütərcim", 2015, 324 s.
6. Məmmədli A. "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbində milli varlıq problemləri. B.: "Elm", 2012, 240 s.
7. Seyidov Y.M., Abbasova S.V. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə məktəb, dil və tədris məsələləri. B., 2009.
8. Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. B.: "Print-S", 2015, 294 s.

Əlavə:

9. Abdullayev A. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası, B., 1978.
10. Əhmədov C. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. B., 2000.
11. Abdullayev A. Orta məktəbdə Azərbaycan dili. B., 1946.
12. Abdullayev A. Orta məktəbdə üslubiyyat məsələlərinin metodikası. B., 1962.
13. Azərbaycan dilinin tədrisi. I hissə, 1965, Elmi-tədqiqat Pedaqoji İnstitutu, II hissə, 1977.
14. Əfəndizadə Ə. Düzgün yazı təliminin elmi əsasları. B., 1975.
15. Əhmədov B. Azərbaycan dili təliminin qanunları, prinsipləri və metodları. B., 1974.
16. Cəfərov S. İsim tədrisinin nəzəri əsasları. B., 1962.
17. Mustafayeva S. "Sərfi-türki". "Dil və ədəbiyyat" (Beynəlxalq-nəzəri jurnal), B., 2010, №4 (75), səh. 253-256.
18. Həsənov M.H. Sintaksisin tədrisində qarşıya çıxan çətinliklər. B., "Maarif", 1972.
19. Bayramov İ. Azərbaycan dili morfoloqiyası tədrisinin elmi-metodik əsasları. Bakı, 1983.
20. Abdullayev N. Ədəbi tələffüz təliminin metodikası. Bakı, 1986.
21. Balyev H.B. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı, 1988.
22. Babayev A. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi. Bakı, 1986.

İF-M 2495 "AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİ TARİXİ" FƏNNİNİN PROQRAMI

Kağız formatı: 60x84, 1x16

Fiziki çap vərəqi: 1

Tirajı: 50 ədəd